

ks. dr hab. Wojśław Czapryński
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii
Katedra Teologii Pastoralnej i Katechetyki

R E C E N Z J A

rozprawy doktorskiej **Ks. mgr. lic. Mateusza Zajęca**
pt. *Znajomość i akceptacja katolickich wartości religijno-moralnych.*
Studium katechetyczne w świetle badań licealistów diecezji świdnickiej
napisanej w Instytucie Nauk Teologicznych
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II,
na seminarium naukowym z katechetyki psychologiczno-pedagogicznej,
pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Pawła Mąkosy, Lublin 2025
(wydruk komputerowy ss. 275).

1. Wprowadzenie

Pokolenie „Z”, czyli osoby urodzone po 1995 roku, to pokolenie wychowane w świecie cyfrowym, charakteryzujące się wysokimi kompetencjami technologicznymi i dążeniem do samorealizacji. Są to cyfrowi eksperci, którzy swobodnie poruszają się w internecie i mediach społecznościowych. Obok tej oficjalnej charakterystyki pokolenia „Z” można przytoczyć inne opisy zbudowane na osobistym doświadczeniu z przedstawicielami tej generacji. A oto jeden z nich: „Oni myślą, że wszystko wiedzą i to lepiej od dorosłych. Nie widzą potrzeby i sensu praktyk religijnych: takich jak modlitwa, Msza św., post. Znaczna część nie wierzy w piekło. Odrzucają Kościół jako niepotrzebny dodatek, stworzony przez ludzi, by wyłudzać pieniądze. A Pan Bóg – jak twierdzą – nie chce kościołów jako budynków, bo jest obecny wszędzie. Do kościoła raczej nie zaglądają. Nie czują potrzeby uczestnictwa we Mszy św., wielu bardzo dawno się nie spowiadało. Nigdy nie uczestniczyli w jakichkolwiek rekolekcjach. Pytają – dlaczego ta Msza jest tak nudna?” – Tak charakteryzuje katechizowaną młodzież z pokolenia 1995-2010 Pani Ewa Piórkowska, nauczyciel religii w jednej z olsztyńskich szkół średnich.

Religijność młodzieży – to jedna z tych dziedzin, w której przez ostatnie dekady nastąpiły bardzo niekorzystne zmiany. Niepokój budzi znaczna selektywność

i indywidualizacja wiary. Wyniki badań wyraźnie ukazują rozwarstwienie pomiędzy wiedzą deklaracyjną a rzeczywistą internalizacją wartości u młodych osób. Uznawanie siebie za wierzącego, nie dość, że często nie oznacza akceptacji wielu podstawowych prawd wiary, to nierzadko wiąże się z uznawaniem przekonań sprzecznych z religią katolicką.

Potwierdzenie powyższych tez można znaleźć w recenzowanej rozprawie pt.: *Znajomość i akceptacja katolickich wartości religijno-moralnych. Studium katechetyczne w świetle badań licealistów diecezji świdnickiej*. Według przeprowadzonych przez Autora tej pracy doktorskiej badań:

- tylko 12,40% ankietowanych systematycznie bierze udział w rekolekcjach (s. 157);
- ponad połowa (58,98%) nie zachowuje przepisu prawa związanego z ograniczeniem potraw mięsnych w piątki (s. 158);
- aż 83,16% respondentów akceptuje współżycie seksualne przed ślubem kościelnym (s. 160);
- ponad połowa (57,94%) ankietowanych licealistów wyraża prawo do aborcji, w tym 32,56% bez żadnych ograniczeń, a jedynie, tylko co dziesiąty (10,34%) akceptuje naukę Kościoła katolickiego o aborcji i stanowczo sprzeciwia się tego rodzaju zabiegom (s.163);
- większość ankietowanych (61,19%) akceptuje eutanazję (s.166);
- prawo do zawarcia małżeństw homoseksualnych uznaje 61,62%, w tym 46,75% godzi się na adopcję dzieci przez takie pary (s. 168).

W sytuacji tak intensywnie postępujących zmian niezbędna jest odważna i rzetelna analiza, ocena sytuacji, aby szukać odpowiedzi, co można i należy czynić, aby funkcjonująca obecnie koncepcja duszpasterstwa i katechezy spełniała swoje zadania. Tego niełatwego zadania podjął się ks. mgr Mateusz Zając, prowadząc badania, których efektem końcowym jest wyżej cytowana rozprawa doktorska, napisana w Instytucie Nauk Teologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, na seminarium naukowym z katechetyki psychologiczno-pedagogicznej, pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Pawła Mąkosy. Zadanie pogłębionej refleksji i odwaga postawienia diagnozy stają się pilniejsze zwłaszcza w kontekście obecnie bardzo dynamicznie postępującej sekularyzacji i dechrystianizacji. Do przyjęcia takiej postawy zachęcał papież Franciszek w swojej adhortacji *Evangelii Gaudium*, gdy wyrażał nadzieję na podjęcie odpowiednich kroków, „aby podążać drogą duszpasterskiego i misyjnego nawrócenia, które nie może pozostawić rzeczy w takim stanie, w jakim są” (EG 25). Dlatego też na samym początku recenzji pragnę pogratulować Doktorantowi wyboru tematu dysertacji i podjętych w tym zakresie badań. Tym bardziej jest

to praca zasługująca na uznanie, gdy weźmie się pod uwagę, pod którym kierunkiem została napisana. Ks. prof. dr hab. Paweł Mąkosa w swoim dorobku naukowym ciągle odkrywa i motywuje doktorantów do poszukiwania nowych przestrzeni eklezjalnych. Przedłożona dysertacja doktorska wpisuje się więc w tę niezwykle ważną, wyżej wspomnianą, przestrzeń, a jednocześnie wskazuje, że Ksiądz Promotor potrafi zainspirować młodych adeptów nauki do podejmowania ciekawych i nowatorskich badań naukowych.

1. Przedmiot i struktura rozprawy

Konkretnym celem Doktoranta była charakterystyka młodzieży katolickiej zamieszkującej obszar diecezji świdnickiej, a szerzej wypracowanie nowych rozwiązań zmierzających do pogłębienia wiary i religijności przez młodych ludzi w Kościele katolickim w kontekście zauważalnych w świecie przemian, niosących ze sobą liczne zagrożenia i niebezpieczeństwa, na które szczególnie narażone jest młode pokolenie.

Recenzowana rozprawa doktorska ma prawidłową strukturę. Składa się z wykazu skrótów, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu tabel i wykresów oraz aneksu.

We wstępie (ss. 6-14) Doktorant przedstawia problem badawczy, definiuje kluczowe pojęcia zawarte w tytule pracy, prezentuje zakres badań i analiz badawczych, wskazuje na główne źródła dysertacji: wyniki badań empirycznych, dokumenty Kościoła, literaturę przedmiotu, następnie charakteryzuje metodę i omawia strukturę pracy.

Całościowe ujęcie problematyki widoczne jest w teoretyczno-empirycznym, interdyscyplinarnym i teologicznopastoralnym charakterze prezentowanej dysertacji. Początkowy etap (pierwszy rozdział) stanowi naukową refleksję nad założeniami przekazu wartości religijno-moralnych w klasach licealnych. Autor dokonał wnikliwej analizy dokumentów programowych nauczania religii w liceum w zakresie prawd wiary katolickiej, liturgii, modlitwy i moralności. W kolejnej części (drugi rozdział) została przedstawiona metodologia badań empirycznych, charakterystyka środowiska badawczego, konstrukcja narzędzia badawczego – kwestionariusza ankiety oraz analiza procedury badań empirycznych. W następnej fazie zostały poddane analizie i interpretacji wyniki badań własnych w obszarze znajomości wartości religijno-moralnych (trzeci rozdział) oraz ich akceptacji przez licealistów (czwarty rozdział). W ostatniej części – prakseologicznej (piąty rozdział) zostały sformułowane postulaty działań duszpasterskich i katechetycznych podejmowanych wśród młodzieży. Autor wskazuje na konieczność poszukiwania

konkretnych rozwiązań duszpasterskich o charakterze preewangelizacyjnym (ss. 200-206), ewangelizacyjnym (ss. 207-210) i mistagogicznym (ss. 214-223).

Zakończenie pracy doktorskiej jest podsumowaniem naukowej refleksji (ss. 224-231). Zostały najpierw przywołane hipotezy, opisane kolejne etapy procesu badawczego, a następnie przedstawione najważniejsze wnioski i postulaty oraz nakreślone kierunki dalszych badań naukowych.

Integralną część rozprawy stanowi bibliografia (ss. 232-256), z prawidłowym podziałem na: źródła: biblijne (s. 232), wytworzone (s. 232), dokumenty Kościoła (ss. 232-233), nauczanie papieży (ss. 234-235), a także literaturę przedmiotu (ss. 235-252) i literaturę pomocniczą (ss. 252-256).

W końcowej części pracy Doktorant zamieścił wykazy tabel (ss. 257-259) i wykresów (ss. 260-262) oraz aneks – kwestionariusz ankiety (ss. 263-275), wykorzystany do przeprowadzenia badań empirycznych wśród licealistów.

Struktura recenzowanej pracy nie budzi zastrzeżeń. Poszczególne części rozprawy zawierają wszystkie wymagane etapy badawcze. Zostały prawidłowo opracowane.

2. Ocena merytoryczna

Poddając ocenie rozprawę doktorską ks. Mateusza Zająca, należy podkreślić, iż podjęty temat jest ważny, aktualny i potrzebny, zwłaszcza w kontekście religijności współczesnej polskiej młodzieży. Z lektury zaprezentowanych badań i analiz można wyciągnąć wniosek, iż Doktorant w pełni wywiązał się z podjętego zadania i zrealizował go w sposób rzetelny, przekonujący. Odniósł się także do obecnego kontekstu społeczno-kulturowego, przedstawiając wnioski i postulaty w kontekście współczesnych wyzwań i problemów Kościoła katolickiego w Polsce.

Z uznaniem należy stwierdzić, że analizie i interpretacji został poddany bardzo obszerny materiał badawczy (1170 ankiet). Należy pamiętać, co zostało przez Autora pracy zaznaczone we Wstępie, że ankieta była przeprowadzona w trakcie lekcji religii. Zatem przedstawione wyniki badań nie mogą być charakterystyką ogółu młodzieży, ale tylko tej jej części, która zadeklarowała udział w lekcjach religii i faktycznie w nich uczestniczy. Można przypuszczać, że w przypadku doboru szerszej grupy badawczej zarówno znajomość wartości religijno-moralnych oraz ich akceptacja byłaby na niższym poziomie.

Należy podkreślić kompetencje metodologiczne Autora wyrażające się w poprawnie przygotowanym projekcie badań empirycznych, umiejętnym jego przeprowadzeniu oraz

socjologicznie inspirującym opracowaniu uzyskanych wyników badań. Poprawne pod względem metodologicznym sformułowane pytania kwestionariusza ankiety są przesłanką uznania trafności otrzymanych odpowiedzi. Autor zastosował technikę badań ankietowych drogą elektroniczną za pomocą techniki CAWI. Ankieta jako technika badań posługująca się formą komunikacji pośredniej (bez obecności ankietera) jest dobrze dobranym narzędziem badań, które pozwala na nieskrępowane obecnością badacza formułowanie własnych, rzeczywistych opinii, przekonań czy ocen.

Komentując otrzymane wyniki badań rozpisane na pytania badawcze i odpowiadające im tytuły rozdziałów, Autor podejmuje interpretację cytowanej literatury przedmiotu oraz innych badań dotyczących podobnej problematyki. Ukazuje miejsce własnych refleksji naukowych, konkluzji i wniosków. Stara się odpowiedzieć na następujące pytania: w jakim stopniu orientacje aksjologiczne pokolenia „Z” modelują, czy wręcz determinują świadomość badanej młodzieży w obszarze akceptacji wartości religijno-moralnych? W jakim zakresie rekonstruowane orientacje na wartości, wybory, oceny i deklarowane projekty życia są konsekwencją przenikania głównych nurtów kultury pokolenia „Z”?

Szczególnie interesująca jest ostatnia część recenzowanej pracy, która inspirowana paradygmatem teologicznopastoralnym ma charakter prakseologiczny. Gratuluję Doktorantowi odważnie nakreślonej koncepcji „nawrócenia pastoralnego” w kierunku duszpasterstwa ewangelizacyjno-mistagogicznego. Można tu znaleźć wiele interesujących konkluzji, np.:

- „wydaje się konieczne, aby odpowiedzialni za formację młodego pokolenia posiadali nie tylko wiedzę na temat podstawowych zagadnień związanych z kerygmatem, ale również wykazywali się umiejętnościami wygłaszania go” (s. 211);
- „jednym z najważniejszych celów ówczesnego procesu wtajemniczenia chrześcijańskiego jest uwolnienie człowieka od powierzchownego, rytualistycznego i magicznego pojmowania liturgii, a także ukazanie jej jako rzeczywistości pełnej egzystencjalnej dynamiki (s. 216);
- budowanie przestrzeni, które będą miejscem spotkania i dialogu z młodymi osobami poprzez organizację eventów, których adresatami będą młodzi ludzie. Głównym celem tego typu spotkań byłoby nawiązanie relacji, a także uwrażliwianie na duchowy i religijny wymiar życia przez dialog, naukę, sztukę, kulturę, sport (s. 229).

Lektura recenzowanej dysertacji doktorskiej nie pozostawia także żadnych wątpliwości, co do trafności wyboru źródeł i literatury przedmiotu. Podjęty zakres badań

budzi uznanie dla Autora. Prowadzone analizy cechują się merytoryczną złożonością i szerokim materiałem badawczym.

3. Ocena formalna

Praca w swoim układzie jest logiczna i spójna. Świadczy o tym spis treści. W poprawnej konstrukcji „Wstępu” Autor wprowadza do problematyki określonej w tytule dysertacji. Opisuje sformułowanie i uzasadnienie problemu badawczego oraz sposób jego rozwiązania i przedstawienia. Charakteryzuje również zastosowane w pracy metody oraz literaturę źródłową i przedmiotu, którą analizował w celu zaprezentowania obszaru badań wyznaczonego przez tytuł pracy doktorskiej.

W recenzowanej dysertacji Doktorant umiejętnie analizuje wybrany problem badawczy, nadając mu charakter oryginalnego rozwiązania naukowego. Wszystkie dane ilościowe ilustruje w formie wykresów i tabel, które zostały poprawnie przygotowane. Ułatwiają one interpretację wyników. W przypadku publikacji pracy doktorskiej sugeruję, aby w tekście posługiwać się tylko danymi procentowymi, co pozwala precyzyjniej ukazać tendencje społeczne i skalę poglądów młodzieży.

Doktorant dołożył wszelkich starań, by zgromadzić obszerną bibliografię, która została w sposób wyczerpujący wykorzystana w rozprawie. Autor wykazał się umiejętnością analizowania źródeł oraz tworzenia syntezy, również formułowania myśli i wniosków. Czyni to w sposób przejrzysty, jasny, krytyczny, zgodny z założeniami metodologicznymi. Jest wierny i konsekwentny w przedstawianiu kolejnych zagadnień, w porządku wyznaczonym strukturą dysertacji. Autor umiejętnie wprowadza w każdy z pięciu rozdziałów pracy i następnie starannie podsumowuje jego wyniki. Rozprawa doktorska posiada bogatą dokumentację w dobrze sporządzonych przypisach.

Formalny walor pracy podnosi jasny, klarowny i poprawny język. Także pod względem edytorskim praca została przygotowana z największą starannością. W przypadku publikacji warto jednak wykonać wykresy w większej rozdzielczości.

Poprawna jest także konstrukcja Zakończenia. Zawiera ono precyzyjne podsumowanie przeprowadzonych analiz, ujęte w formie wniosków i postulatów duszpasterskich i katechetycznych.

Z obowiązku recenzenta pozwalam sobie wskazać na drobne, nieliczne usterki:

- zamiast: „przeszłości” prawdopodobnie powinno być „przyszłości”, czyli: „Generacja „Z” wykazuje jednak znacznie większą skłonność do myślenia o przyszłości” (s. 68)

- jest: „co trzeci ankietowany licealista (61,19%) popiera eutanazję”. Zapewne miało być: „dwóch na trzech ankietowanych (61,19%) popiera eutanazję” (s.166);
- dodać słowo „młodzież” w opisie wykresu 63. (s. 177);
- uzupełnić brakujące znaki interpunkcyjne (s. 20, 56, 80, 92);
- poprawić literówkę: zamiast: „dorowadzenie” „doprowadzenie” (s. 230);
- usunąć powtórzenie tych samych myśli w następujących po sobie akapitach w Zakończeniu (s. 226);

Wspomniane usterki w najmniejszym stopniu nie umniejszają walorów całej recenzowanej pracy doktorskiej. Podaję je dlatego, by zostały uwzględnione przy ewentualnym przygotowaniu rozprawy doktorskiej do druku, to czego zachęcam Autora.

4. Zagadnienia do dyskusji

Autor rozprawy doktorskiej, przedstawiając postulaty katechetyczno-pastoralne słusznie zauważa: „cenne byłoby także wypracowanie form towarzyszenia młodym ludziom po przyjęciu sakramentu bierzmowania. Chodziłoby tutaj na przykład o tworzenie małych wspólnot formacyjnych, które stanowiłyby pomoc w rozumieniu i prowadzeniu życia sakramentalnego” (s. 230). Powstają zatem dwa pytania do dyskusji:

1. Jakie, zdaniem Doktoranta, konkretne działania o charakterze ewangelizacyjnym, katechumenalnym, mistagogicznym dedykowane młodzieży, które z powodzeniem udaje się realizować w tych częściach Europy, gdzie proces sekularyzacji dokonał się dużo wcześniej można aplikować w Polsce – w duszpasterstwie młodzieży?
2. Jak Doktorant ocenia ideę, aby w każdej polskiej diecezji stworzyć ośrodek ewangelizacyjno-katechumenalny, który inicjowałby i koordynowałby działania o charakterze ewangelizacyjnym dedykowane młodzieży i dorosłym?

5. Wniosek końcowy

Recenzowana rozprawa doktorska spełnia w sposób niebudzący żadnych wątpliwości wymagania merytoryczne i formalne stawiane tego rodzaju pracom naukowym. Jest owocem rzetelnej i krytycznej refleksji naukowej. Autor podjęty temat opracował wyczerpująco, w sposób wskazujący na dojrzałe i krytyczne podejście do analizowanych kwestii. W tle rozprawy widoczny jest dobry warsztat naukowy, na bazie którego powstała recenzowana dysertacja doktorska.

Wobec powyższego stwierdzam, że recenzowana praca doktorska w pełni spełnia wszystkie warunki ustawowe stawiane tego rodzaju rozprawom naukowym (art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce). Wnioskuje do Rady Instytutu Nauk Teologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o dopuszczenie ks. mgr. Mateusza Zająca do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

ks. dr hab. Wojsław Czupryński

Olsztyn, 19 sierpnia 2025 r.